

กรุงรัตนโกสินทร์ 'อนุรักษ' หรือ 'ร้าง'?

ปัจจุบันคนส่วนใหญ่เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเห็นวัดวาอาราม อาคาร โบสถ์ หรือแม้กระทั่งเรื่องวิถีชุมชนหลายแห่งที่ถูกทิ้งขว้างและถูกทำลายไป ส่วนมาตรฐานการอนุรักษ์ของไทยในตอนนี้ก็ต่ำกว่ามาตรฐานของหลายประเทศในเอเชีย

โครงการ พิทักษ์มรดกสยาม ที่สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์เริ่มขึ้นเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 84 พรรษา เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่น่าเรื่องการอนุรักษ์มาสู่ประชาชนได้อย่างน่าสนใจชวนติดตาม เรียกได้ว่าถึงจะพูดเรื่องการอนุรักษ์ เรื่องเก่าก็ยังน่าฟัง

"เคยถามตัวเองหรือไม่ สิ่งที่เรามีโอกาสชื่นชม ภูมิใจในความเป็นชาติ เป็นตัวเป็นตนทุกวันนี้เป็นผลมาจากอะไร ทั้งหมดเพราะต้นตระกูลสร้าง ทุ่มเทกายใจพิทักษ์ ฉะนั้น ควรถึงเวลาของเราทั้งผู้ใหญ่และเด็กช่วยกันเสริมสร้าง ดูแลรักษามรดกสยามเพื่อให้ลูกหลานได้ภาคภูมิใจต่อไป ถ้าใช้วัฒนธรรมนำหน้าการเมืองวันนี้ไม่มีปัญหาเขาพระวิหาร ถ้าใช้วัฒนธรรมนำเศรษฐกิจ ทั่วโลกจะรู้จักประเทศไทยมากกว่าอาหารไทยและโสเภณีไทย คนส่วนใหญ่อยากเห็นรัฐบาลใหม่จัดการวัฒนธรรมของชาติอย่างแท้จริง" พิไลพรรณ สมบัติศิริ นายกสยามสมาคมฯ กล่าว สำหรับโครงการนี้ เธอให้ข้อมูลจะมีกิจกรรมหลากหลาย ทั้งการบรรยาย อภิปราย อบรม สัมมนา เพื่อจุดประกายความคิดและสร้างจิตสำนึกปกป้องมรดกชาติร่วมกัน ทั้งยังศึกษาปัญหาในพื้นที่ที่มรดกวัฒนธรรมอยู่ในสภาพทรุดโทรม เสียหาย โดนทำลาย ทั้งเจตนาและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตลอดจนให้คำปรึกษาแนะนำแก่เจ้าของมรดกวัฒนธรรมด้วย

และงานเสวนาวิชาการเรื่อง "กรุงรัตนโกสินทร์ : วันวาน วันนี้ พรุ่งนี้" เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคมที่ผ่านมา เป็นเวทีแรกของโครงการขอกระตุ้นคนไทยด้วยการรวบรวมนักวิชาการด้านเกาะรัตนโกสินทร์ในสาขาต่างๆ ทั้งเรื่องการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ผังเมือง โบราณสถาน และชุมชน ที่ฟังแล้วต้องหวงแหนเกาะรัตนโกสินทร์อันทรงคุณค่า

ศ.เกียรติคุณ ดร.วิษณุ เครืองาม กล่าวปาฐกถาน่าว่า ปี พ.ศ.นี้กรุงรัตนโกสินทร์ก้าวสู่ 230 ปี เป็นกาลสมัยที่ยาวนานจนพระนครแห่งนี้ได้ชื่อว่าเป็นกรุงเก่าแก่ สมัยโบราณตั้งเมืองริมแม่น้ำ เพราะมีเส้นทางคมนาคมสะดวก ในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดให้ย้ายราชธานีข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามกรุงธนบุรี ด้วยชัยภูมิเหมาะสม ขยับขยายเมืองได้ ถือเป็นารเริ่มแผ่นดินใหม่ รัชกาลใหม่ และกรุงใหม่ ในอดีตไม่มีมลภาวะเช่นทุกวันนี้ ยามนั้นเป็นป่า ท้องนา สวนผักผลไม้ ด้อยกย่องความคิดบุกเบิกของบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะขุดคลองรอบกรุง และคลองเล็กคลองน้อยมากมาย มีแนวกำแพงป้องกันปราการ จนมีคำเรียกว่า "เกาะรัตนโกสินทร์" ทรงมีพระราชประสงค์สร้างเมืองเช่นในสมัยอยุธยา ยังความเจริญในเวลาต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ทรงสร้างบ้านเมืองด้วยศิลปวัฒนธรรม ฟื้นฟูวรรณกรรมและศิลปะการแสดง ชาวบ้านบันเทิงรื่นรมย์ พอถึงสมัยรัชกาล 3 นำศิลปธรรมมาสร้างชาติ สมัยนั้นมีการสร้างวัดวาอารามจำนวนมาก จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา มีการตัดถนนนอกกำแพงพระนคร เกิดทำเลค้าขายขึ้นมา ส่วนรัชกาลที่ 5 มีตัดถนนเพิ่มหลายสาย สร้างสะพาน รถไฟ ทำให้คนหลังไหลเข้ามา มีดีกรามบ้านช่องเป็นระเบียบ พอสมัยรัชกาลที่ 6 มาถึงรัชกาลที่ 7 ความเจริญแผ่ขยายจากการดำเนินนโยบาย ตั้งแต่ พ.ศ.2475 จนสภาพบ้านเมืองเป็นอย่างไรเห็นทุกวันนี้

"ในวันนี้มีบ้านเมืองสับสน รกรุงรัง บ้านเก่าหลายหลังถูกรื้อทิ้ง ที่ดินทุกตารางนิ้วมีราคา มีแหล่งเสื่อมโทรมมาก การอพยพเข้ากรุงทำให้ลำคลองถูกรื้อทิ้ง กรุงรัตนโกสินทร์โดดเดี่ยว เมืองอื่นไม่ติดตาม เกิดปัญหามากมาย กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางทุกอย่าง ไม่มีใครบอกให้กลับไปฟื้นคืนทุกอย่าง แต่จะทำยังไงให้พื้นที่เมืองเก่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในสามารถอยู่อย่างยั่งยืนด้วยการรักษาทัศนียภาพสวยงามและรักษาความเก่าแก่ไว้ได้ โดยไม่ใช้การอพยพคนออกจนเป็นเมืองตาย ชุมชนบางลำพู ป้อมมหากาฬ บ้านบาตร บ้านหม้อ บ้านขมิ้น ชุมชนเหล่านี้เป็นอัญมณีประดับกรุงรัตนโกสินทร์ มีสีสันตระการตาเคียงคู่ป้อมค่าย ประตู หอรบ พรุ่งนี้จะเป็นเช่นไรอยู่ในมือทุกคน" อาจารย์วิษณุยืนยัน

ด้าน ดร.วรสิทธิ์ ตันตินิพันธุ์กุล ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กล่าวว่า พื้นที่ 5.8 ตารางกิโลเมตรของเกาะรัตนโกสินทร์ มีวัดหลวง 30 แห่ง วัดราษฎร์ 16 แห่ง มัสยิด 2 แห่ง และโบสถ์คริสต์ จัดเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ต้องการแผนอนุรักษ์และพัฒนา ซึ่งเมื่อปี 2535 มีแผนอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ มี 20 โครงการย่อยในแผนนี้ ผ่านไป 19 ปี มีแผนตามมาอีก 12 แผน แต่ยังไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดี เพราะแผนปฏิบัติการอยู่บนหิ้ง ถือได้ว่า

ล้มเหลว มีเพียง 2 แผนที่เกิดประโยชน์จริง ได้แก่ ชุมชนเลื่อนฤทธิ์ เยวราช และชุมชนท่าพระจันทร์

"ดูภาพรวมของแผนใหญ่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นเมืองหลวงเอกอัครนครของประเทศ แผนจึงไขว้ความยิ่งใหญ่ ไม่มีภาพลักษณ์คนในชุมชนข้างเคียงโบราณสถาน อาคารประวัติศาสตร์ ไม่มีความเห็นของคนกรุงที่มีต่อโบราณสถาน เป็นแผนที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก มองเป็นสมบัติชาติต้องสวย เนียบ สะอาด ไม่สับสน แต่ผมเห็นว่าพื้นที่สวยงามไม่ใช่เฉพาะอนุสาวรีย์ ต้องมีชีวิตคน กรุงรัตนโกสินทร์มีความหลากหลายของเชื้อชาติ แผนที่ไม่ได้พูดถึงเลย มีแต่วัด วัง แต่ข้างวัด วัง มีชุมชน ดึกแถว ตลาด ในเรื่องพื้นที่มีหลายหน่วยงานเป็นเจ้าของ ทั้งเอกชน กรมธนารักษ์ สำนักทรัพย์สินฯ กรุงเทพฯ วัดหลวง ก็เป็นอีกเหตุผลที่การดำเนินงานตามแผนทำได้ยาก" อาจารย์วรสิทธิ์ย้ำ

อีกประเด็นที่ผู้เชี่ยวชาญท่านนี้ขอเตือนเพื่อการอนุรักษ์ที่เหมาะสมว่า พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เคยเป็นที่ทำการกระทรวงต่างๆ เป็นแหล่งงานของข้าราชการน้อยใหญ่ ทำให้เกิดแหล่งค้าขายของชุมชน เมื่อกระทรวงย้ายไปที่ทำการใหม่ ชุมชนขาดรายได้ บางพื้นที่เสื่อมโทรม ส่วนแผนการท่องเที่ยวนิยมเที่ยวชมวัดและโบราณสถานสำคัญ ถ้ามีแต่สถานที่ แต่ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่จะอย่างไร สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากความละเลย มองแต่ภาพสวยงาม อันที่จริงเสน่ห์เกิดจากความขัดแย้ง ความสวยงามเกิดจากความสับสน แม้แต่กรุงโรมเมืองเก่า แนวอนุรักษ์และฟื้นฟูยังให้ความสำคัญเรื่องความขัดแย้งและสับสนที่ผู้คนอยู่ร่วมกับความยิ่งใหญ่

เรื่องรัตนโกสินทร์เริ่มร่างนั้น มณฑิรา ทรายางกูร อุณาภูล ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม องค์กรศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) กล่าวว่า ในเวลานี้กรมศิลปากรและกรุงเทพมหานครเสนอพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ท่าวาสุกรีถึงสะพานพุทธเป็นมรดกโลก ใช้ชื่อโครงการ "ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมฝั่งเจ้าพระยา" ไม่ใช่ "กรุงเก่า" สะท้อนความคิดด้านการอนุรักษ์ที่เปลี่ยนไป เดิมยึดติดกับโบราณสถานเป็นหลัก ปัจจุบันต้องบูรณาการ ความเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ใช่เพียงวัดหลวง 30 วัด คำว่าพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ยังเป็นเรื่องของตลาด ดึก ชุมชนที่มีชีวิตชีวา ไม่เฉพาะอาคารสวยงาม แต่หมายรวมถึงสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้พื้นที่จริง ยูเนสโกบัญญัติว่า "ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์"

"ไม่หวังอาคารประวัติศาสตร์ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้อาศัยเก็บรักษาหวงแหนให้อยู่ต่อไป แต่สิ่งที่คำนึงถึงคือ สิ่งปลูกสร้างทางกายภาพเหล่านี้เป็นภาชนะบรรจุชีวิตชีวาคน ลักษณะทางกายภาพถูกกำหนดโดยการใช้สอย หากจะพูดถึงอนาคต อะไรเป็นตัวกำหนด เพื่ออะไร เพื่อใคร การโยกย้ายกระทรวง ทบวง กรม อาคารใช้สอยเดิมที่มีมานานกว่า 200 ปี แสดงถึงจุดหักเหของกรุงรัตนโกสินทร์ จะมีการเปลี่ยนแปลงใหญ่ มีกรณีศึกษาบางประเทศ กรุงเก่าหลายเมืองทิ้งร้าง ไม่น่าอยู่ เก็บไว้เป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยว สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยว วนไปวนมากับเรื่องท่องเที่ยว ก็เกิดปัญหา เพราะคนเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในพื้นที่ตลอด หากเมืองถูกกำหนดด้วยการท่องเที่ยว เกิดความเสี่ยง เห็นเพียงเปลือกนอก ไม่ใช่แก่นแท้ เหมือนดิสเนย์แลนด์ กรุงรัตนโกสินทร์เป็นแหล่งกำเนิดสังคมไทย วัฒนธรรม องค์ความรู้ ชุมชนเชิงช่างต่างๆ ต้องใช้ประโยชน์ให้ได้ หัวใจเมืองพื้นที่ด้วยเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่อาศัยพื้นฐานความรู้ที่สั่งสมมายาวนานของสังคม" มณฑิราแสดงความห่วงใย พร้อมตั้งคำถามถึงวันพรุ่งนี้ของแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูเกาะรัตนโกสินทร์

ทั้งนี้ นอกจากสัมมนาแล้วยังมีนิทรรศการภาพถ่ายสื่อถึงคุณค่าและสิ่งทีบรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้ ซึ่งควรได้รับการอนุรักษ์ที่เหมาะสมและถูกต้อง ผลงานบันทึกโดยสมาชิก สห+ภาพ ชุมชนคนถ่ายภาพ ขอขอบคุณสำหรับภาพบางส่วนจากสห+ภาพ มาเผยแพร่สู่ผู้อ่านบนหน้ากระดาษนี้ด้วย.